

Strukturální příčiny poklesu sňatečnosti a nárůstu svobodných v devadesátých letech v České republice¹

TOMÁŠ KATRŇÁK^{**}

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno

Structural Causes of the Decline in the Number of Marriages and the Increase in the Number of Single Women and Men in the Czech Republic in the 1990s

Abstract: Since 1989 Czech society has undergone substantial demographic changes. The marital rate has been falling rapidly. This paper deals with the question as to why this has happened. Some demographers and sociologists have suggested that young people are only postponing marriage because Czech society is currently going through a transitional period. But the expected increase in the number of marriages concluded by single people has not happened – not even ten years after the ‘velvet revolution’. This paper focuses on the changes in the mating habits of the Czech population, and tries to explain the social phenomenon of the growth in the number of single people through the structural and social causes which underline this behaviour on the part of young people.

Sociologický časopis, 2001, Vol. 37 (No. 2: 225-239)

V průběhu devadesátých let prochází populace České republiky podstatnými demografickými změnami. Klesá sňatečnost a ustavuje se nová demografická struktura, v níž začíná být značný podíl svobodných mezi mladými lidmi. V roce 1989 bylo v České republice uzavřeno 81 tisíc sňatků, v roce 1999 to bylo 54 tisíc sňatků. Za tímto úbytkem stojí především pokles sňatečnosti v mladých věkových skupinách, pokles prvních sňatků. Zatímco v roce 1989 bylo do 30 let věku snoubenců uzavřeno 60 tisíc sňatků, v roce 1999 to bylo 34 tisíc sňatků. Tomu samozřejmě odpovídá nárůst svobodných mezi mladými lidmi: na konci osmdesátých let najdeme v kategorii 20 až 29 let 488 tisíc svobodných, na konci devadesátých let je svobodných v této kategorii už více než jeden milion – 61 % ze všech mužů a žen této věkové skupiny (srov. tabulku 1).

Pro tento jev nalezneme v české odborné literatuře dvě vysvětlení. Podle Rabušice [1996, 1997] bychom měli za poklesem sňatečnosti vidět souběh dvou okolností. Na jedné straně se česká společnost transformovala ve společnost demokratickou, v níž se vytvořil prostor pro svobodné individuální volby a životní styly. Tím se z hlediska demografického vrací do skupiny západoevropských populací, které jsou od dob Hajnala [1965] charakterizovány vysokým sňatkovým věkem a vysokým podílem celoživotně svobodných v populaci.¹ Na straně druhé jsou devadesátá leta obdobím, kdy sňatkovým

¹) Text je přepracovanou verzí referátu prezentovaného na mezinárodním kongresu *Theoretical and Methodological Issues in Cross-Cultural Family Studies*. Centrum on Family Studies, 20-23 července 2000, Uppsala. Jeho dokončení bylo podporováno grantem GA ČR č. 403/01/1099 *Veřejnost, demografické procesy a populační politika – Česká republika 2001*.

^{**}) Veškerou korespondenci pošlete na adresu: Mgr. Tomáš Katrňák, katedra sociologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Gorkého 7, 602 00 Brno, e-mail katrnak@fss.muni.cz

¹) Vracet se můžeme pouze v tom případě, že jsme na daném místě již byli. Až do šedesátých let česká populace svým charakterem skutečně patřila mezi západoevropské populace. V šedesátých

trhem prochází generace, jejíž představy o manželském životě jsou odlišné od představ generace jejich rodičů. Nové formy partnerského soužití pro ni tvoří již samozřejmou alternativu k manželskému soužití.

Podle Rychtaříkové [1996, 1997] bychom za poklesem sňatečnosti měli vidět nepříznivé ekonomické podmínky transformující se české společnosti. Růst životních nákladů a nákladů na děti znamená, že mladí lidé nevstupují do manželství, protože nejsou dostatečně ekonomicky a sociálně zabezpečeni. Pociťují nejistotu, kterou navíc znásobuje nedostupnost získání vlastního bydlení při uzavření manželství. Tato nepříznivá situace je nutí odkládat vstup do manželství na pozdější dobu.²

Tabulka 1. Počty sňatků a počty mladých svobodných v devadesátých letech v ČR

	absolutně	Sňatky	Sňatky do	Svobodní ve věku	
		na 1000 obyvatel	30 let věku snoubenců	abs.	20-29 let v %
1989	81 262	7,8	59 832	488 168	36
1990	90 953	8,8	69 561	484 766	35
1991	71 973	7,0	53 493	502 224	36
1992	74 060	7,2	55 128	535 465	37
1993	66 033	6,4	48 491	588 231	40
1994	58 440	5,7	41 477	662 711	44
1995	54 956	5,3	38 104	743 731	48
1996	53 896	5,2	36 625	824 532	52
1997	57 804	5,6	37 279	899 087	55
1998	55 027	5,3	35 660	971 838	58
1999	53 523	5,2	33 680	1 037 850	61

Poznámka: Číslo v posledním sloupci uvádí podíl svobodných z celkového počtu mužů a žen ve věkové skupině 20 až 29 let.

Pramen: *Pohyb obyvatelstva v letech 1989 až 1999 [1990 až 2000]*.

Ať se přikloníme k prvnímu nebo druhému názoru, faktem zůstává, že v průběhu devadesátých let uzavíralo manželství v České republice čím dál tím méně lidí. Vytvořila se velká zásoba potenciálních ženichů a nevěst, kteří dnes stojí na sňatkovém trhu. Otázka, kterou česká veřejnost zatím nemůže stáhnout z pořadu dne, zní: pokud se ekonomické podmínky k uzavření sňatku zlepší, vstoupí tito svobodní muži a tyto svobodné ženy v nejbližších několika letech do manželství, jak by vyplývalo z interpretace Rychtaříkové, anebo zůstanou již celoživotně svobodní, protože se vracíme do Evropy, kde je sňatečnost již od šedesátých let doplňována a postupně také nahrazována alternativními formami soužití, jak naznačuje Rabušicova interpretace. Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, musíme se zaměřit na ty jedince, kteří zůstávali během devadesátých let svobodní, a promyslet ji jako trs tří spolu souvisejících otázek: Které sociální skupiny zůstávaly během devadesátých let svobodné? Proč zůstávaly svobodné? Jaké sňatkové chování lze od

letech se ovšem od trendů v západoevropských populacích odklonila. Zatímco tam sňatečnost a porodnost klesala, u nás se udržovala na konstantní vysoké úrovni nebo dokonce ještě stoupala.

²) Diskusi o reprodukčním chování v devadesátých letech v České republice srov. v *Demografii* 39. 1997, č. 4.

nich v nejbližší budoucnosti očekávat? Cílem této studie je nabídnout odpověď na tyto otázky.

Kdo zůstával v české populaci během devadesátých let svobodný?

Během devadesátých let přibýlo nejvíce svobodných mezi ženami a muži se základním vzděláním. Zatímco na začátku devadesátých let najdeme mezi ženami do 50 let se základním vzděláním málo svobodných (4 %), v roce 1999 zůstávala již polovina těchto žen svobodných (51 %). Podobná situace byla také u mužů. V roce 1991 bylo 27 % českých mužů do 50 let se základním vzděláním svobodných. Na konci devadesátých let zůstává 50 % těchto mužů svobodných (tabulka 2).³

Tabulka 2. Rodinný stav ve vzdělanostních skupinách podle pohlaví ve věkové skupině 18 až 49 let v roce 1991 (N = 1 263) a v roce 1999 (N = 1 100) v ČR v procentech

RODINNÝ STAV			rok 1991		rok 1999	
			POHLAVÍ		POHLAVÍ	
			muž	žena	muž	žena
VZDĚLÁNÍ základní		ženatý/vdaná	68	83	43	36
		rozvedený/á	3	10	5	11
		svobodný/á	27	4	50	51
		jiný*	2	3	2	2
vyučení/é		ženatý/vdaná	78	87	62	76
		rozvedený/á	4	5	5	11
		svobodný/á	17	7	32	12
		jiný*	1	1	1	1
středoškolské		ženatý/vdaná	65	75	53	61
		rozvedený/á	4	8	4	10
		svobodný/á	30	15	42	26
		jiný*	1	2	1	3
vysokoškolské		ženatý/vdaná	83	80	74	74
		rozvedený/á	3	7	5	3
		svobodný/á	13	11	21	21
		jiný*	1	2	1	2

*) vdovec/vdova, druh/družka, přechodně soužití, žijící odděleně.

Pramen: *European Values Study 1991, 1999*. EVS 1991 (N = 2 210) a EVS 1999 (N = 1 908) jsou mezinárodní longitudinální výzkumy zaměřené na výzkumy hodnot. Jedná se o srovnatelné reprezentativní soubory pro ČR.

Na francouzské populaci de Singly [1987a] ukázal, že zatímco šance muže oženit se roste přímo úměrně s počty let, které strávil ve škole, u ženy je tomu naopak: čím má vyšší vzdělání, tím má menší pravděpodobnost vdát se. Na oprávněnost tohoto závěru v české populaci poukázal na začátku osmdesátých let Možný [1983]. Podívejme se na situaci v devadesátých letech. Tabulka 2 ukazuje, že čím měl muž nižší vzdělání, s tím větší

³) Podle výsledků ze *Sčítání lidu* byl celkový podíl mužů a žen se základním vzděláním mezi mladými (ve věkové skupině do 30 let) v roce 1991 třetinový, ve věkové skupině do 50 let pak pětino-

pravděpodobností zůstal během devadesátých let svobodný (nárůst svobodných mezi vysokoškoláky je 8 %, mezi středoškoláky 12 %, mezi vyučenými 15 % a mezi muži se základním vzděláním 23 %). Zdá se, že vzdělání bylo tím, co zaručovalo českým mužům během devadesátých let úspěch na sňatkovém trhu. De Singlyho [1987a] a Možného [1983] zjištění v tomto případě platila. U žen tomu ovšem bylo právě naopak. I když v roce 1991 bylo v populaci žen do 50 let nejvíce svobodných středoškolaček (15 %) a vysokoškolaček (11 %), přibývá v průběhu devadesátých let nejvíce svobodných mezi ženami se základním vzděláním, tedy mezi těmi, u nichž bychom to v duchu de Singlyho [1987a] a Možného [1983] poznatků očekávali nejméně. Toto zjištění naznačuje, že během devadesátých let muselo dojít v české populaci k nějaké události, která poznamenala, že s růstem vzdělání rostou také šance u muže oženit se a u ženy zůstat svobodnou, na jednu stranu sice potvrdila, ale na druhou stranu také zpochybnila. Zkrátka k události, která zapříčinila, že na sňatkovém trhu dohromady nejvíce ztrácejí jak málo vzdělaní muži, tak málo vzdělané ženy, tedy ti, kteří tu mají relativně nejhorší postavení.

Tezí o tom, že mladí lidé dnes mají mnohem více prostoru pro realizaci individuálních voleb a vlastních životních stylů, mohou cestovat, vzdělávat se a realizovat se v povolání [Rabušic 1996, 1997], nemůžeme vysvětlit pokles sňatečnosti u mužů a žen s nízkým vzděláním. Tato sociální skupina je jak po ekonomické, kulturní, tak sociální stránce nejméně vybavena k tomu, aby cestovala, orientovala se na profesní kariéru, získávala vyšší kvalifikaci a lepší postavení, a v neposlední řadě také kohabitovala na úkor manželství. I když mezi lety 1986 až 1991 v československé společnosti kohabitovalo nejvíce párů mezi lidmi s nízkým vzděláním [Možný a Rabušic 1992], již tehdy byl patrný trend nárůstu kohabituujících párů mezi lidmi s vyšším vzděláním. Lze předpokládat, že jakmile se česká společnost přiblížila standardním společnostem západního typu, tento trend posílil natolik, že zapříčinil pokles sňatečnosti mezi vzdělanými skupinami obyvatelstva, ovšem za poklesem sňatečnosti ve skupinách s nízkým vzděláním nestojí, protože podíl kohabituujících se v této skupině nezvyšoval.

Nárůst svobodných mezi ženami a muži s nízkým vzděláním nelze ovšem vysvětlit ani nepříznivými ekonomickými podmínkami [Rychtaříková 1996, 1997], protože jak ukázaly výzkumy rodiny [srov. Kuchařová, Nedomová a Zamykalová 1999; Tuček a Křížková 1998], lidé s nejnižším vzděláním patří do skupiny, která má nejkładnější postoje k uzavírání sňatků. Ze všech sociálních skupin nejvíce usilují o to, aby uzavřeli manželství, a to co nejdříve. Sňatek je pro ně přínosem jak v ekonomickém, tak statusovém smyslu. Může jim přivodit změnu jejich životních podmínek, může jim pomoci nejen k prostorové mobilitě, ke změně bydliště, ale také k mobilitě sociální. Je tím, co akceleruje dosažení nového statusu ve společnosti, konstatuje Bozon [1991]. Založí-li lidé s nízkým vzděláním rodinu, vtisknou smysl svému životu, naleznou životní uspokojení v dětech a dají jasnou podobu své identitě. Rodina je pro ně alternativou k okolnímu světu práce, v němž se díky svému často rutinnímu až nezáživnému povolání mohou jen stěží realizovat a odvozovat od něj smysl své existence.

Proč zůstávali ženy a muži s nízkým vzděláním svobodní?

Devadesátá leta znamenají pro populaci pohybující se na sňatkovém trhu v České republice demografickou událost popsanou jako sňatková tíseň [Možný a Rabušic 1998]. Je to stav, kdy jsou počty mužů a žen v nejčastějším sňatkovém věku v nepoměru [Akers 1967, Muhsam 1974, Schoen 1983]. Ženy procházející na začátku devadesátých let sňatkovým

trhem nenašly dostatečný počet odpovídajících partnerů. Muži na tom byli podobně o několik let později, na konci devadesátých let.

Za sňatkovou tísní stojí dva faktory: *kulturní* – rozdílný věk mužů a žen při vstupu do manželství (v České republice se ženy vdávají za muže o dva až tři roky starší),⁴ a *demografický* – populační nárůst (v České republice proběhl v první polovině sedmdesátých let). Ženy pohybující se v první polovině devadesátých let na sňatkovém trhu se narodily v letech 1970 až 1975. Jejich potenciální partneři se narodili o dva až tři roky dříve, v letech 1967 až 1972. V roce 1974 se například narodilo 94 387 žen, v kohortě jejich potenciálních partnerů z roku 1971 se narodilo 79 107 mužů. Pokud by se tento poměr mužů a žen v průběhu následujících dvaceti let nezměnil, měli by v první polovině devadesátých let 15 280 ženám (16 procentům ze všech žen narozených v roce 1974) chybět na sňatkovém trhu odpovídající partneři.

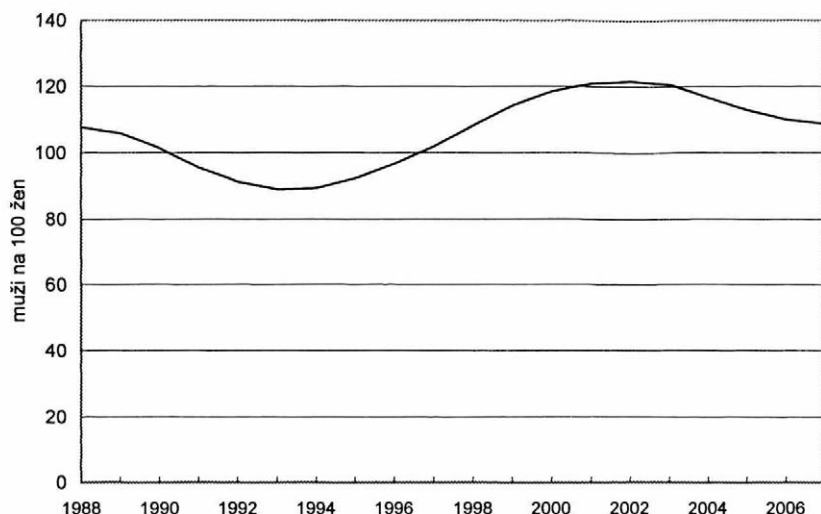
V druhé polovině devadesátých let se situace obrátila. Počty mužů narozených v letech 1973 až 1980 převažují nad počty žen narozených v letech 1976 až 1983. Například v roce 1976 se narodilo 98 076 mužů, v kohortě jejich odpovídajících partnerek z roku 1979 to bylo 83 670 žen. Pokud by tento poměr zůstal během následujících dvaceti let stejný, měly by v druhé polovině devadesátých let 14 406 mužům (15 % mužů narozených v roce 1976) chybět na sňatkovém trhu odpovídající partnerky. Druhá polovina a konec devadesátých let je obdobím, v němž muži narození v polovině sedmdesátých let nenacházejí na sňatkovém trhu dostatek odpovídajících partnerek.

Graf I ukazuje poměr mužů a žen v nejčastějším sňatkovém věku v průběhu devadesátých let v České republice.

---

⁴) Proč se ženy vdávají za starší muže, lze vysvětlit několika způsoby. Pro ilustraci: Podle některých sociologických teorií, poznamenaných ekonomickým přístupem k sociální realitě, muži a ženy nabízejí a v konečném důsledku také na sňatkovém trhu mění odlišné kapitály: muži sociální status a ekonomický příjem, ženy mládí a fyzickou krásu. A právě status staršího muže je pro ženu čitelnějším než status muže stejně starého nebo dokonce mladšího. Stejně tak je mladá žena pro staršího muže atraktivnější než žena stejně stará nebo dokonce starší [srov. např. Becker 1981, de Singly 1984, Oppenheimer 1988, Collins a Coltrane 1995]. Tuto teorii zpochybňuje jednak fakt nejčastějšího věkového rozdílu (obvykle není větší než 5 let) a jednak orientace partnerských preferencí mladých žen: kupříkladu pro dvaadvacetiletou ženu není nejpříjemnější čtyřicetiletý muž, jehož status by měl být pro ni nejčitelnějším, ale naopak muž asi pětadvacetiletý, poznamenaný k těmto teoriím Bozon [1990a, 1990b]. Podle některých psychologických teorií je zase žena jak psychologicky, tak i fyzicky strážnější než muž, a proto usiluje o partnera staršího, který bude odpovídat její úrovni [srov. např. Vossen 1999]. Na otázku, proč si ovšem muž bere ženu mladší, psychologické teorie věrohodně neodpovídají.

Graf 1. Poměr mužů a žen v nejčastějším sňatkovém věku v letech 1988 až 2007 v České republice

Poznámka: Graf ukazuje disproporci mezi skupinou žen 18-22 let a skupinou mužů 21-25 let (stav k 1. 7. daného roku). Rozpětí skupin jsem stanovil s ohledem na dvou až tříletý věkový rozdíl při uzavření prvního sňatku mezi muži a ženami v ČR.

Pramen: Vlastní výpočet podle *Pohybu obyvatelstva* v letech 1988-1999.

Obecně mají muži na sňatkovém trhu horší pozici než ženy. Byli v mírné sňatkové tísní před rokem 1989 a budou v ní i po roce 2005. Je to dáno tím, že na sňatkovém trhu jejich počty vždy mírně převažují nad počty žen (mezi celoživotně svobodnými proto najdeme více mužů než žen). První polovina devadesátých let ovšem přinesla na sňatkový trh nedostatek mužů, čímž se zvýšily šance na vstup do manželství u těch z nich, kteří by za jiných okolností zůstali celoživotně svobodní. Byly to naopak ženy, jež se ocitly ve sňatkové tísní. Její vrchol nastal v roce 1993, kdy se v nejčastějším sňatkovém věku ocitlo 88 mužů na 100 žen (12 žen ze 100 v tomto roce stěží hledalo odpovídajícího partnera). Druhá polovina devadesátých let znamenala obrat. Zatímco podíl mužů v nejčastějším sňatkovém věku se zvyšoval, podíl jejich odpovídajících partnerek se snižoval. Byli to muži, jež se ocitli ve sňatkové tísní.

Většina autorů považuje sňatkovou tíseň za faktor, který významně ovlivňuje sňatkové chování mladých lidí [srov. např. Jacobson 1959, Carter a Glick 1970, Heer a Grossbard-Shechtman 1981]. Obecně lze říci, že z její existence plynou čtyři možné scénáře budoucího vývoje sňatkového chování:

- 1) vyrovnání věku vstupu do manželství u mužů a žen, mladí lidé si začnou hledat své protějšky ve stejné věkové kohortě;
- 2) nárůst počtu svobodných v populaci;
- 3) nárůst počtu sňatků mezi jedním mužem a více ženami nebo jednou ženou a více muži;

4) nárůst počtu neformálních svazků jednoho muže s více ženami nebo jedné ženy s více muži.

Jak ukázaly Greeneová a Raová [1995] na brazilské populaci nebo Billig [1992], Bhatová a Halliová [1999] na populaci indické, to, k jakému scénáři po sňatkové tísní dojde, jaké změny ve sňatkovém chování mladých lidí nastanou, závisí na kultuře dané země. V našem prostředí připadaly v úvahu dva scénáře. Ženy procházející v první polovině devadesátých let sňatkovým trhem si buď mohly začít brát partnery ze stejné věkové kohorty, čímž by se rozdíl nejčastějšího věku při uzavření prvního sňatku mezi nimi a jejich partnery snížil, anebo odložit sňatek s tím, že si někoho v odpovídající věkové kohortě najdou později (na sňatkovém trhu se postupně začínou objevovat muži rozvedení), i když tím riskovaly, že zůstanou již celoživotně svobodné. Protože rozdíl nejčastějšího sňatkového věku svobodných mužů a žen zůstává stejný,⁵ dochází v devadesátých letech v české populaci k poklesu sňatečnosti.

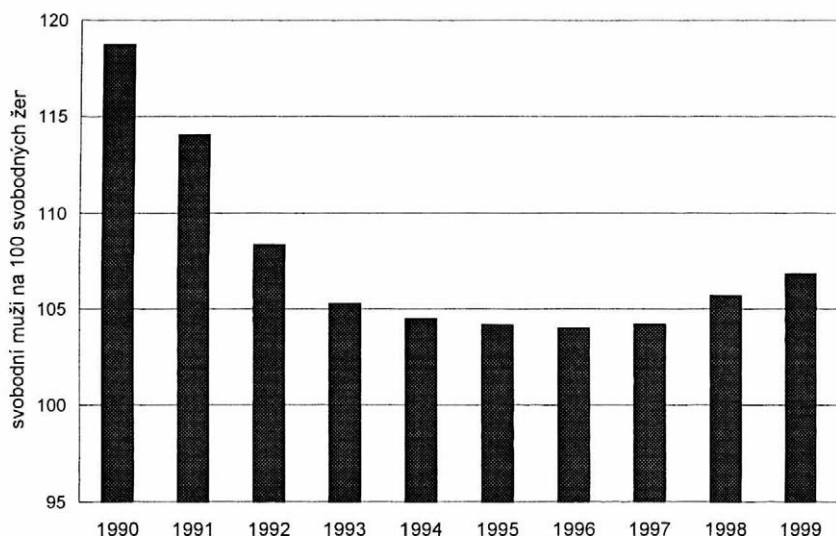
Platí-li skutečně hypotéza o tom, že jedním z faktorů, který stojí za nárůstem počtu svobodných mužů a žen s nízkým vzděláním v české populaci, je existence sňatkové tísně, měl by tento nárůst jít ruku v ruce s tím, jak probíhala sňatková tíseň: v první polovině devadesátých let bychom měli zaznamenat především nárůst svobodných žen, v druhé polovině devadesátých let pak nárůst svobodných mužů.

Graf 2 ukazuje poměr mladých svobodných mužů a žen v průběhu devadesátých let v České republice. Zatímco na začátku devadesátých let mezi mladými svobodnými dominovali muži, v první polovině devadesátých let, v době, kdy se ženy ocitají ve sňatkové tísní, se poměr mladých svobodných mužů a žen téměř vyrovnal. Je to doba, kdy se podíl svobodných žen vzhledem k svobodným mužům mezi mladými lidmi rychle zvyšuje. V druhé polovině devadesátých let začíná počet svobodných mužů mezi mladými opět převažovat nad počtem svobodných žen. I když tato křivka ukazuje pouze vrchol nárůstu svobodných žen v mladých věkových kohortách, k vrcholu nárůstu svobodných mužů by mělo dojít až na začátku první dekády jednadvacátého století, domnívám se, že i tak naznačuje oprávněnost hypotézy o sňatkové tísní, která stojí za nárůstem svobodných s nízkým vzděláním v české populaci.

---

⁵) V roce 1989 uzavřelo nejvíce svobodných žen sňatek ve věku 21 let a nejvíce svobodných mužů ve věku 23 let. V roce 1997 uzavřelo nejvíce svobodných žen sňatek ve věku 24 let a nejvíce svobodných mužů ve věku 26 let [*Populační... 1999*].

Graf 2. Poměr svobodných mužů ve věkové skupině 20-29 let a svobodných žen ve věkové skupině 18-29 let

- Poznámka: Graf ukazuje disproporci mezi skupinou žen 18-29 let a skupinou mužů 20-29 let. Rozpětí skupin jsem stanovil s ohledem na věk, v němž mají ženy a muži největší pravděpodobnost vstoupit do manželství.
- Pramen: Vlastní výpočet podle *Pohybu obyvatelstva* v letech 1990-1999 a podle Kučery, Šimka [1998, 1999, 2000].

Jaké sňatkové chování lze od svobodných v nejbližších letech očekávat?

Abychom mohli na tuto poslední otázku odpovědět, musíme se podívat na strukturu sňatkového trhu mladých lidí, jež se ustavila v průběhu devadesátých let v České republice (tabulka 3). Také pro ni platí vzdělanostní homogamie diagnostikovaná na jiných populacích [srov. Girard 1964; Bozon a Héran 1987, 1988; Kalmijn 1994]. U mladých Čechů převažuje tendence najít si životního partnera s podobnou vzdělanostní úrovní. Podle Kalmijna [1994] dnes mezi mladými lidmi hraje mnohem důležitější roli než ekonomický kapitál to, jakou prestiž, jaký kulturní kapitál bude jejich partner mít. A to i za cenu, že tento kapitál není doprovázen kapitálem ekonomickým. Lidé se vybírají především na základě sociální a kulturní podobnosti [Girard 1964, de Singly 1999]. Usilují o to, aby jejich manželství bylo harmonické, aby si ve vzájemném soužití rozuměli, a proto hledají partnera s podobnou kulturní úrovní. Současné manželství tak nevyjadřuje propojení dvou ekonomických statusů, je to spojení dvou paralelních sociálních drah, čehož následkem je, že reprezentuje upevnění získané pozice ve společnosti, či dokonce vytváří podloží pro další sociální vzestup [Bozon 1991]. Nároky kladené na kulturní kapitál partnera jsou ovšem věkově omezeny. Čím je člověk starší, tím větší důraz ve svých očekáváních namísto kulturního kapitálu klade na ekonomický kapitál partnera, dodává k tomu Kalmijn [1994].

Podívejme se nyní na sňatkové chování skupin, které sňatková tíseň postihla nejvíce. Ženy se základním vzděláním reagovaly na sňatkovou tíseň jinak než muži se základ-

ním vzděláním. Zatímco na začátku devadesátých let u nich homogamní sňatky mírně převažovaly nad hypergamními v poměru 43 %:41 %, ⁶ během první poloviny devadesátých let, kdy je na sňatkovém trhu již nedostatek mužů, mění své sňatkové strategie a začínají uzavírat častěji homogamní sňatky na úkor hypergamních (50 %:36 %). Konec devadesátých let pak znamená návrat k původním strategiím konstituovaným na začátku devadesátých let (44 %:42 %). Ženy s nízkým vzděláním si mohou opět na sňatkovém trhu více vybírat a uzavírat pro ně statusově výhodná manželství, protože mužů je díky jejich tísně na sňatkovém trhu na sklonku devadesátých let dostatek.

Tabulka 3. Uzavřené sňatky podle vzdělání snoubenců do 30 let jejich věku v procentech v letech 1990 až 1999 v ČR

1990 (počet uzavřených sňatků 69 561)

vzdělání muže	vzdělání ženy			
	zákl.	vyuč.	sš	vš
základní	43	7	4	1
vyučen	41	74	37	9
sš	15	18	49	33
vš	1	1	10	57

vzdělání ženy	vzdělání muže			
	zákl.	vyuč.	sš	vš
základní	56	10	6	2
vyučena	26	58	24	7
sš	17	31	66	59
vš	1	1	4	32

1993 (počet uzavřených sňatků 48 491) doba nedostatku ženichů

vzdělání muže	vzdělání ženy			
	zákl.	vyuč.	sš	Vš
základní	50	6	4	1
vyučen	36	75	35	10
sš	12	18	50	33
vš	1	1	11	56

vzdělání ženy	vzdělání muže			
	zákl.	vyuč.	sš	vš
základní	60	9	5	2
vyučena	23	62	24	7
sš	16	28	65	54
vš	1	1	6	37

1999 (počet uzavřených sňatků 33 680) doba nedostatku nevěst

vzdělání muže	vzdělání ženy			
	zákl.	vyuč.	sš	Vš
základní	44	6	3	1
vyučen	42	74	39	9
sš	13	18	49	33
vš	1	2	9	57

vzdělání ženy	vzdělání muže			
	zákl.	vyuč.	sš	vš
základní	49	7	3	1
vyučena	30	54	20	5
sš	20	37	69	45
vš	1	2	8	49

Poznámka: Tabulky v levém sloupci ukazují sňatkové chování žen, tabulky v pravém sloupci sňatkové chování mužů.

Pramen: *Pohyb obyvatelstva* v roce 1990, 1993, 1999.

Na francouzské populaci de Singly [1977] zjistil, že pro ženy platí dvě cesty sociální mobility: cesta skrze vzdělání a cesta skrze manželství. Nezíská-li žena vzdělání, snaží se uzavřít alespoň takové manželství, které pro ni nebude znamenat horší postavení, než jaké

⁶) Homogamní sňatek znamená, že se žena vdává do stejné sociální vrstvy, z níž pochází. Vdává-li se do vyšší sociální vrstvy, hovoříme o hypergamním sňatku, vdává-li se do nižší sociální vrstvy, hovoříme o hypogamním sňatku.

měla za svobodna.⁷ Tento závěr lze vztáhnout také na českou populaci. V roce 1990 ne-zůstávaly málo vzdělané ženy svobodné, protože si ve většině případů braly jak muže se základním vzděláním, tak muže vyučené. Důsledkem toho bylo, že část mužů se základním vzděláním zůstávala svobodná (27 %, srov. tabulku 2). V roce 1993, kdy se ženy na sňatkovém trhu ocitají v tísní, došlo k nárůstu počtu homogamních sňatků právě u skupiny žen se základním vzděláním. Tento nárůst lze chápat jako reakci části málo vzdělaných žen na existenci sňatkové tísně. Než aby zůstaly svobodné, uzavřely raději homogamní manželství, i když by to ještě na počátku devadesátých let pravděpodobně neudělaly, uvědomující si, že s přibývajícím lety by se jim čekání na toho pravého ženicha nemuselo vyplatit. Zdá se, že být nevěstou stále zůstává jednou z nejvyšších priorit mladých českých žen, zvláště těch méně vzdělaných, protože manželství je pro ně jednou z příležitostí, jak udržet – když ne přímo zvýšit – sociální a ekonomické postavení ve společnosti, což potvrzují i některá zjištění týkající se postojů k založení rodiny [srov. Kuchařová, Nedomová a Zamykalová 1999].

Muži s nízkým vzděláním reagují na sňatkovou tíseň jinak. Na začátku devadesátých let u nich dominují homogamní sňatky nad heterogamními v poměru 56 %:26 %. V polovině devadesátých let, kdy je na sňatkovém trhu převaha žen, se tento trend ještě prohlubuje: manželství uzavírají i ti muži, kteří by jej za jiných okolností neuzavřeli (60 %:23 %). Na konci devadesátých let, kdy se muži ocitají ve sňatkové tísní, dochází k oslabení homogamních sňatků na úkor sňatků heterogamních (49 %:30 %). Změna jejich sňatkových strategií jde ruku v ruce se změnou sňatkových strategií žen s nízkým vzděláním. I když je v druhé polovině devadesátých let na sňatkovém trhu obecně více mužů než jejich odpovídajících partnerek, neuchylují se muži se základním vzděláním k homogamii, jak to udělaly ženy se základním vzděláním, ale naopak u nich posiluje tendence k hypergamii. Toto, na první pohled až paradoxní zjištění, ovšem není nevy-světlitelné. Skrývá se za ním dominující hypergamie žen se základním vzděláním. Protože podíl žen se základním vzděláním, jež si berou muže vyučené, se začíná v druhé polovině devadesátých let opět zvyšovat, muži se základním vzděláním se ocitají ve dvojité sňatkové tísní: odpovídajících partnerek je na sňatkovém trhu obecně málo a velká část z nich, které na ně připadají, se ještě navíc poohlíží po mužích vyučených. Je to situace, v níž mužům se základním vzděláním, pokud chtěli uzavřít manželství, nezbývalo nic jiného, než mobilizovat veškeré svoje zdroje a začít se poohlížet po ženách vyučených. A to se podařilo jen těm nejschopnějším, zbytek zůstával svobodný.

---

⁷) I když nelze u žen hovořit o mobilizačních cestách obecně, pro každou sociální vrstvu platí jiná cesta, přesto se zdá, že pro ženy s nízkým vzděláním je cesta skrze pracovní trh poněkud strmější, než pro muže s podobným stupněm vzdělání [Rubin 1968; Glenn, Ross a Tully 1974; Možný 1999]. Málo vzdělané ženy jsou nuceny hledat jiné alternativy a jedna z nich je i cesta skrze manželství. De Singlyho [1977, 1987] slovy, málo vzdělané ženy usilují o to, aby uzavřely „pěkný sňatek“, což je sňatek s mužem, který má vyšší status, než jakého dosáhly ony – sňatek hypergamní. Stejně tak je tomu například u černošské populace amerických mužů, pro něž je rozšířená vedle cesty skrze pracovní trh, sportovní odvětví a oblasti showbyznysu (především hudby a filmu) také cesta skrze manželství. Na začátku čtyřicátých let Merton [1941] ukázal, že černoši si v americké populaci vezmou za manželku mnohem častěji bělošku, i když s nižším ekonomickým statutem než černoška bělocha. Kalmijn [1993] tento závěr potvrdil, a dokonce zjistil, že v druhé polovině dvacátého století se tento poměr ještě zvyšoval.

Mohlo by se zdát, že tím, že muži s nízkým vzděláním nereagují na sňatkovou tíseň zvýšenou homogamií, mnoho neztratí, protože zatímco se u žen pravděpodobnost vstupu do manželství s růstem věku snižuje, u mužů se naopak zvyšuje (platí to samozřejmě do určité věkové hranice). Jak ukázali Akers [1967], Goldman, Westoff a Hammerslough [1984] nebo Oppenheimerová [1988], protože se muži poohlížejí po partnerkách mladších, dívají se obrazně řečeno dozadu, vidí, jak jim každým rokem na sňatkovém trhu jedna kohorta potenciálních partnerek přibývá, čímž se u nich zvyšují šance na uzavření manželství. Ženy se naopak poohlížejí po partnerech starších, dívají se obrazně řečeno dopředu a vidí, jak jim každým rokem jedna kohorta potenciálních partnerů ze sňatkového trhu mizí, čímž se jejich šance na uzavření sňatku snižují. Odložili-li muž vstup do manželství na pozdější dobu, neriskuje proto tolik, jako když to udělá žena.

Tento závěr bychom mohli přijmout a očekávat, že svobodní muži se základním vzděláním začnou nyní v České republice uzavírat manželství pouze v tom případě, kdyby sňatkové strategie jejich potenciálních partnerek nebyly orientovány k mužům s vyšším vzděláním. Svobodné ženy s nízkým vzděláním, které se každým rokem objevují na sňatkovém trhu, si nezačnou hromadně brát svobodné muže s nízkým vzděláním, jež se na sňatkovém trhu již nějakou dobu pohybují. Jejich sňatkové strategie, tak jak se konstituovaly v průběhu devadesátých let, naznačují, že manželství je pro ně mobilitní cestou, a proto usilují o muže mající lepší sociální pozici než ony samy. Odklad vstupu do manželství pro české muže s nízkým vzděláním tudíž není řešením, jak uniknout důsledkům sňatkové tísně. S rostoucím věkem jim sice potenciálních partnerek na sňatkovém trhu rok od roku přibývá, jsou to ale partnerky, jež o ně nejeví příliš velký zájem. Velká část z nich se orientuje na muže s vyšším vzděláním. Nemůžeme proto očekávat, že v nejbližších letech svobodní muži s nízkým vzděláním naleznou na sňatkovém trhu potenciální partnerky a začnou s nimi hromadně vstupovat do manželství.

A ještě jedno varování ze struktury sňatkového trhu v české populaci vyplývá: nárůst svobodných žen s vysokoškolským diplomem. I když je tento nárůst zatím vyvažován měnicími se sňatkovými strategiemi vysokoškoláků (zatímco v roce 1990 si 59 % vysokoškoláků bralo za manželku středoškolačku a 32 % vysokoškolačku, v roce 1999 si 45 % vysokoškoláků bralo středoškolačku a 49 % vysokoškolačku, srov. tabulku 3), zdá se, že vzdělání začíná být platnou cestou sociální mobility pro české ženy, o čemž svědčí také narůstající počty absolventek vysokých škol během devadesátých let.⁸ Bude-li ovšem tento nárůst vysokoškolaček pokračovat rychleji, než se budou měnit sňatkové strategie vysokoškoláků, lze v nejbližších letech očekávat nárůst skupiny svobodných vysokoškolaček, jak již naznačily údaje v tabulce 2. A nezdá se být pravděpodobné, že by tyto vysokoškolačky začaly hromadně uzavírat sňatky se středoškolačky. Lze předpokládat, že majíce na paměti úsilí, jež vložily do získání kulturního kapitálu, nebudou ochotny jít na sňatkovém trhu pod cenu.⁹ Kulturní kapitál jim už nyní zajišťuje dobrý sociální

⁸) V roce 1991 absolvovalo v České republice denní vysokoškolské studium 12 479 studentů s českým občanstvím, z toho bylo 5 737 žen (46 %), v roce 1998 to bylo 23 262 studentů s českým občanstvím, z toho bylo 11 187 žen (48 %) [Statistická... 1992, 1999].

⁹) V analýze seznamovacích inzerátů v *Le Chausseur Français* de Singly [1987b] zjistil, že ženy (zvláště vysokoškolsky vzdělané) zdůrazňují hodnotu svého vzdělání častěji než muži. Jejich partner by pak měl mít podobnou vzdělanostní úroveň, jakou mají ony. Trend neprodávat se na sňatkovém trhu pod cenu zaznamenala v české populaci Vymětalová při výzkumu postojů mladé generace k manželskému a rodinnému životu, když zjistila, že „dnešní mladé ženy všech vzděla-

status a v budoucnosti jim také zajistí důstojné přežití, protože jak ukázali Machonin a Tuček [1996] nebo Matějů a Kreidl [1999], česká společnost prochází transformací ze společnosti jednoho nivelizovaného příjmu do společnosti, v níž začíná platit čím vyšší vzdělání, tím vyšší příjem.¹⁰ A už vůbec není pravděpodobné, že by tato skupina svobodných vysokoškoláček začala slyšet na volání svobodných mužů s nízkým vzděláním, jejichž řady se budou díky sňatkové tísní a obnoveným hypergamním strategiím žen s nízkým vzděláním na konci devadesátých let rozšiřovat, protože jak píše Bourdieu [1998], jedná se o dvě skupiny s rozdílnými stupni kapitálů, které nejen že se na sňatkovém trhu nepotkají, ale i kdyby se potkaly, tak na sebe nebudou slyšet, nebudou si vzájemně rozumět a jedni druhým se líbit.

Závěr

Na začátku této studie jsme se tázali, zdali mladí svobodní lidé, kteří dnes stojí na sňatkovém trhu v České republice, uzavřou v nejbližších několika letech manželství. Konkrétně jsme se ptali, které skupiny zůstávaly během devadesátých let svobodné, proč zůstávaly svobodné a jaké sňatkové chování od nich můžeme v nejbližší době očekávat. Na základě analýzy statistických dat jsme dospěli k následujícím závěrům.

V průběhu devadesátých let přibýlo v české populaci nejvíce svobodných mezi ženami a muži s nízkým vzděláním. I když dnes tyto dvě skupiny stojí na sňatkovém trhu, nedá se předpokládat, že tyto ženy a tito muži v nejbližších několika letech vstoupí do manželství. Ženy s nízkým vzděláním, jímž se nepodařilo díky sňatkové tísní v polovině devadesátých let uzavřít alespoň homogamní sňatek, stárnou a rok od roku jim klesají šance vdát se. Na jedné straně se na sňatkovém trhu objevují ženy mladší a atraktivnější, na straně druhé zůstalo v kohortách jejich odpovídajících partnerů jen málo svobodných. Nadějí, jež pro ně zbývá, jsou muži rozvedení, jimiž jak se zdá bude sňatkový trh v následujících letech čím dál tím více zásobován. Ovšem muži starší a zvláště rozvedení se poohlížejí spíše po partnerkách mladších. Bozon [1990a, 1990b] ukázal, že vztah mezi věkovými kohortami mužů a žen je na sňatkovém trhu převrácený: mladé ženy netolerují partnery stejně staré, nebo dokonce mladší, mladí muži partnerky stejně staré nebo o něco starší zase tolerují, starší ženy (nad 35 let) stejně staré nebo mladší partnery tolerují, starší muži ovšem stejně staré nebo starší partnerky již netolerují. Pokud by platil tento závěr také pro českou populaci, museli bychom konstatovat, že rozvedení muži nejsou příliš velkou nadějí pro svobodné ženy mající za sebou sňatkovou tíseň.

Muži s nízkým vzděláním, kteří díky existenci sňatkové tísně v druhé polovině devadesátých let zůstávají svobodní, mohou vidět jen malou naději v objevujících se kohortách mladých žen na sňatkovém trhu. Velká část jejich potenciálních partnerek chápe manželství jako sociální výtah. Hledají muže vzdělanějšího, než jsou ony sami. Usilují o hypergamní sňatek, který je s velkou pravděpodobností svázán s prostorovou mobilitou, s migrací do měst. Svobodní muži žijící ve vesnickém prostředí a mající nízké vzdělání

---

nostních i věkových skupin ve svých postojích sdělují, že hledají partnera s vysokým společenským i ekonomickým statusem (vzdělání a majetek), ctížadostivého a úspěšného ve své profesi“ [Vymětalová 2000: 202].

¹⁰) Matějů a Kreidl [1999: 287] píší: „Původně vysoká míra inkonzistence, jev typický pro pozdní socialismus, se snižuje a spolu s tím se zpevňují vazby mezi proměnnými, které tradičně tvoří páteř společenské struktury. Jednoduše řečeno, dochází k postupnému propojování vazeb mezi odpovídajícím vzděláním, zaměstnáním a příjmem.“ Srov. také Matějů, Vlachová et al. [2000].

v následujících několika letech budou jen s velkými obtížemi hledat potenciální nevěsty na sňatkové trhu. Jednoduše tam nejsou. A pokud tam jsou, táhne je to jinam, za ženichem s vyšším vzděláním.

TOMÁŠ KATRŇÁK je postgraduálním studentem sociologie na Fakultě sociálních studií v Brně. Zabývá se sociologií rodiny a intimity. V současné době dokončuje disertační práci o kulturní reprodukci dělnické rodiny.

Literatura

- Akers, S. Donald 1967. „On Measuring the Marriage Squeeze.“ *Demography* 4(4): 907-924.
- Becker, S. Garry 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bhat, P. N. Mari, Shira S. Halli 1999. „Demography of Brideprice and Dowry: Causes and Consequences of the Indian Marriage Squeeze.“ *Population Studies* 53(2): 129-148.
- Billig, S. Michael 1992. „The Marriage Squeeze and the Rise of Groomprice in India's Kerala State.“ *Journal of Comparative Family Studies* 23(2): 197-216.
- Bozon, Michael, François Héran 1987. „La découverte du conjoint I: evolution et morphologie des scenes de rencontre.“ *Population* 42(6): 943-986.
- Bozon, Michael, François Héran 1988. „La découverte du conjoint II: les scenes de rencontre dans l'espace social.“ *Population* 43(1): 121-150.
- Bozon, Michael 1990a. „Les femmes et l'écart d'âge entre conjoints. Une domination consentie I.“ *Population* 45(2): 327-360.
- Bozon, Michael 1990b. „Les femmes et l'écart d'âge entre conjoints. Une domination consentie II.“ *Population* 45(3): 565-602.
- Bozon, Michael 1991. „Marrige et mobilité sociale en France.“ *European Journal of Population* 7: 171-190.
- Bourdieu, Pierre 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Carter, Hugh, Paul C. Glick (eds.) 1970. *Marriage and Divorce: A Social and Economic Study*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Collins, Randall, Scott Coltrane 1995. *Sociology of Marriage and the Family: Gender, Love and Property*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- European Values Study* 1991, 1999. Datové soubory.
- Girard, Alain 1964. *Le choix du conjoint. Une enquete psycho-sociologique en France*. Paris: INED-PUF.
- Glenn, D. Norval, Adrcain A. Ross, Judy Corder Tully 1974. „Patterns of Intergenerational Mobility of Females through Marriage.“ *American Sociological Review* 39(5): 683-699.
- Goldman, Noreen, Charles F. Westoff, Charles Hammerslough 1984. „Demography of the Marriage Market in the United States.“ *Population Index* 50: 5-26.
- Greene, E. Margaret, Vijayendra Rao 1995. „The Marriage Squeeze and the Rise of Informal Marriage in Brazil.“ *Social Biology* 42(1-2): 65-82.
- Hajnal, John 1965. „European Marriage Patterns in Perspective.“ Pp. 101-143 in *Population in History*, ed. by V. D. Glass and C. E. D. Eversley. London: Edward Arnold.
- Heer, M. David, Amyra Grossbard-Shechtman 1981. „The Impact of the Female Marriage Squeeze and the Contraceptive Revolution on Sex Roles and the Women's Liberation Movement in the United States, 1960 to 1975.“ *Journal of Marriage and the Family* 43(1): 49-65.
- Jacobson, H. Paul 1959. *American Marriage and Divorce*. New York: Rinehart.
- Kalmijn, Matthijs 1993. „Trends in Black/White Inter-marriage.“ *Social Forces* 72(1): 119-146.

- Kalmijn, Matthijs 1994. „Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status.“ *American Journal of Sociology* 100(2): 422-442.
- Kučera, Milan, Miroslav Šimek 1998. „Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1997 (Z výsledků zpracování českého statistického úřadu).“ *Demografie* 40(4): 233-246.
- Kučera, Milan, Miroslav Šimek 1999. „Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1998 (Z výsledků zpracování českého statistického úřadu).“ *Demografie* 41(3): 169-183.
- Kučera, Milan, Miroslav Šimek 2000. „Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1999 (Z výsledků zpracování českého statistického úřadu).“ *Demografie* 42(3): 169-182.
- Kuchařová, Věra, Alena Nedomová, Lenka Zamykalová 1999. *Předpoklady sňatkového a rodinného chování mladé generace*. Praha: VÚPSV.
- Machonin, Pavel, Milan Tuček et al. 1996. *Česká společnost v transformaci*. Praha: SLON.
- Merton, K. Robert 1941. „Intermarriage and the Social Structure: Fact and Theory.“ *Psychiatry* 4: 361-374.
- Matějů, Petr; Martin Kreidl 1999. „Vývoj statusové konzistence v České republice 1991-1999.“ *Sociologický časopis* 35(3): 269-292.
- Matějů, Petr, Klára Vlachová et al. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika: Česká republika 1991-1998*. Praha: SLON.
- Možný, Ivo 1983. *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Možný, Ivo 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.
- Možný, Ivo, Ladislav Rabušic 1992. „Unmarried Cohabitation in Czechoslovakia.“ *Czechoslovak Sociological Review*, Special Issue: 107-117.
- Možný, Ivo, Ladislav Rabušic 1998. „Česká rodina, sňatkový trh a reprodukční klima.“ Pp. 92-110 in *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*, ed. by Jiří Večerník. Praha: Academia.
- Muhsam, V. Helmut 1974. „The Marriage Squeeze.“ *Demography* 11(2): 291-299.
- Oppenheimer, K. Valerie 1988. „A Theory of Marriage Timing.“ *American Journal of Sociology* 94(3): 563-591.
- Pohyb obyvatelstva v roce 1989 až v roce 1999*. 1990 až 2000. Praha: ČSÚ.
- Populační vývoj České republiky 1998*. 1999. Praha: Katedra demografie a geodemografie PF UK.
- Rabušic, Ladislav 1996. „O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice.“ *Demografie* 38(3): 173-180.
- Rabušic, Ladislav 1997. „Polemicky k současným změnám charakteru reprodukce v ČR (sociologická perspektiva v demografii).“ *Demografie* 39(2): 114-119.
- Rychtaříková, Jitka 1996. „Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace.“ *Demografie* 38(2): 77-88.
- Rychtaříková, Jitka 1997. „Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje.“ *Demografie* 39(4): 267-268.
- Rubin, Zick 1968. „Do American Women Marry Up!“ *American Sociological Review* 33(5), 750-760.
- Schoen, Robert 1983. „Measuring of Tightness of a Marriage Squeeze.“ *Demography* 20(1): 66-78.
- Sčítání lidí, domů a bytů 1991. ČSÚ, Praha 1992.
- Singly, François de 1977. „Mobilité féminine par le mariage et dot scolaire.“ *Economie et Statistique* 91: 33-44.
- Singly, François de 1984. „Les manoeuvres de séduction: une analyse des annonces matrimoniales.“ *Revue française de sociologie* 25(4): 523-559.
- Singly, François de 1987a. *Fortune et infortune de la femme mariée: sociologie de la vie conjugale*. Paris: PUF.

- Singly, François de 1987b. „Théorie critique de l'homogamie.“ *L'Année sociologique* 37: 181-205.
- Singly, François de 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Statistická ročenka školství 1991. 1992*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.
- Statistická ročenka školství 1998/99. 1999*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání.
- Tuček, Milan, Alena Křížková 1998. „Rodina: postoje a hodnoty.“ Pp. 67-79 in „Česká rodina v transformaci – stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace“, by Milan Tuček a kol. *Working Papers* 98:3. Praha: SoÚ AV ČR.
- Vossen, P. Ad. 1999. „Preferences of Young Adults Regarding their Partner's Age: Specific Patterns and the Underlying Argumentation Results from Dutch Survey.“ *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* 24(1): 65-85.
- Vymětalová, Simona 2000. „Partnerský vztah: ideály a realita.“ *Demografie* 42(3): 200-207.

50

revue PROSTOR

společnost   politika   kultura   umění

Konfrontace názorů, úvahy, eseje, rozhovor, diskuse a básně na téma

Právo, moc a skandály

Úvodní poznámka Eduarda P. Martina *Umění být spravedlivý* ■ příspěvek do diskuse Rebecky Křižanové *Nelítostné zrcadlo české justice* ■ stať Alana Guggenbühla o společenských aférách *Díky za skandál!* ■ konfrontace názorů na současný stav právní kultury Elišky Wagnerové, Petra Pitharta, Miloše Rejchrt, Zbyňka Zemana, Václava Klause, Jany Šilerové, Jiřího Přibáně, Cyrila Svobody ■ úvaha Josefa Forbelského *Demokracie - partokracie - mediokracie* ■ rozhovor se soudcem Ústavního soudu Vojtěchem Ceplem ■ anketa na téma *Máte koho volit?* ■ esej Radima Seltenreicha o paradoxech spravedlnosti *Ta největší pošetilost...* ■ fejeton Milana Duška *Po pětapadesáti letech*

Dvojičíslo revue PROSTOR 49-50 (199 Kč) vyšlo v květnu 2001 a můžete ho objednat ve vybraných knihkupectvích a na novinových stáncích, anebo se slevou za 200 Kč za celoroční předplatné (čtyři čísla) na adrese: SEND, P.O.Box 141, Antala Staška 80, 140 21 Praha 4, tel.: (02) 61006272, fax: (02) 61006563, případně e-mail: send@send.cz, <http://www.send.cz>

Vydává Sdružení pro vydávání revue PROSTOR, Jiřská 1, Praha 1, e-mail: revue.prostor@atlas.cz